

ДУНАЄВЕЦЬКА РАЙОННА ОРГАНІЗАЦІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ

Дунаєвецька районна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців виникла в числі перших в Україні краєзнавчих осередків такого рівня у 1992 році. Сьогодні це одна з найбільших районних структур краєзнавчої спілки на Хмельниччині, яка має 52 первинних організацій, налічує 530 членів.

Виникла вона не на голому ґрунті вольовим рішенням влади, як це не раз робилося, тому прижилася, дає плідні результати. Передумови створення полягають, насамперед, у багатій на події історії краю. Дунаївці перейшли 500-річний рубіж ще 1993-го. Сумніву не має, що місто давніше, але ж прийнято рахувати день народження від письмового першого запису. А він, реєстр населених пунктів, що вносили десятину Кам'янецькому біскупу, свідчить, що 1493 року в Дунаївцях було 72 дими, за які десятину платив якийсь Гнат.¹ Це було чимале для того часу поселення, у добре вибраному місці - на шляху до країн. Через Дунаєвецький басейн, на горбах, понад ставами (дунаями). Чи не від того придбало місто своє милозвучне ймення - Дунайгород, Дунаївці? Край був порубіжним, зазнавав постійних вторгнень половців, татарів. Легенда про "шолудивого Буйняка", що зруйнував містечко Кужель на Дунаєвеччині,² згада про козаків, що гнали татарів Поділлям, у Хроніці Мартина Бельського, назви сіл Січенці, Татарська, Велика Побійна, Мала Побійна, Могилівка - чи не тому свідченням.

Дунаєвеччина виявилась на перехресті різних подій і визвольної війни 1648 - 1654 рр. Тут водив опришків, а згодом - козацькі загони Остап Гоголь, Максим Кривоніс, 1652 року зупинявся Богдан Хмельницький. Цей факт був увічнений дунаєвчанами кам'яною плитою з написом на ринковій площі. Дунаєвеччина дала слов'янському світові Герасима й Мелетія СМОТРИЦЬКИХ - видатних учених, письменників, педагогів, захисників православ'я, тут народився автор відомого роману "Дивлюсь я на небо" Владислав Заремба, винахідник 76-мм зенітної гармати Франц Лендер, академік - медик Феофіл Яновський. 23 роки Смотрич (нині селище в Дунаєвецькому районі) був столицею Поділля, резиденцією литовських князів Коріатовичів.

Все це притягало увагу учених, краєзнавців. Розповідь про край знаходимо в літописах, монографіях П.М.Батюшкова, Н.В.Молочановського, В.К.Гульдмана, працях Й.Ролле, С.Маковецького,³ священників, котрі за завдання єпархіального керівництва в XIX столітті збирали відомості й описували церкви та парафії, надсилали матеріали до Подільського єпархіального історико -

статистичного комітету (1865-1903), а згодом - Подільського церковного історико-археологічного товариства (1903-1920), публікували в "Подольських єпархіальних ведомостях", "Трудах церковного історико - археологічного общества".⁴

У 20-і роки XX століття цікаву роботу вели учителі, просвітники, любителі - краєзнавці, об'єднані в гуртки, Маківське, Смотрицькі, Дунаєвецьке районні та Кам'янець - Подільське округове краєзнавчі товариства. Вони й першими зазнали репресій в 20-30-і роки. У тенета налумані справи "Спілки визволення України" попали вчителі - нестерівчанин І.Ф.Пішанюк, маліївчанин Є.Г.Кондрацький, дунаєвчанин В.К.Гушло, Дмитро Олександрович Богацький, син нестеровецького священника, голова Кам'янець - Подільського наукового товариства ВУАН та інші.⁵

Репресії 30-х років хоч і обпалили потяг дунаєвечиків до місцевої історії, але не змогли його вбити. Відразу ж після Великої Вітчизняної війни почався збір й систематизація матеріалів про звільнення окупантів, боротьбу населення в тилу та на фронтах проти ворога. Цікаву добірку листів з фашистської неволі підготував до друку і видав дунаєвчанин, тоді молодий науковець Федір Павлович Шевченко.⁶ Цінні матеріали про підпілля - партизанський рух на Дунаєвеччині зібрали Л.М.Красуцький, П.С.Кучеров, І.Т.Буб'яков.

У 60-70 роки цей ентузіазм був підтриманий планою роботою над історією населених пунктів району, яку активно здійснювали С.С.Оліневич, І.І.Сохатюк, Г.Д.Гавінчук, В.К.Мединський, М.Ф.Венгер, Б.Г.Бортняк, М.М.Негода, І.К.Свинадчук, В.І.Кліш з участю доцента Кам'янець - Подільського педінституту П.Ф.Лаптіна, заступника директора обласного архіву І.В.Гарнаги, директора Кам'янець - Подільського історико - культурного музею - заповідника Г.М.Хотюна. Ця робота дала поштовх розвитку шкільного і бібліотечного краєзнавства, створенню музеїв, районної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, вихованню нового покоління дослідників.

Рік після установчого з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців пішов на підготовку утворення районного краєзнавчого осередку. Було проведено збори в закладах освіти й культури із створення первинних організацій, висунення найбільш відомих краєзнавців у делегати наступної районної установчої конференції. Налагоджувались контакти з правлінням Всеукраїнської спілки краєзнавців.

Оскільки голова правління Всеукраїнської спілки краєзнавців академік Тронько П.Т. та наш земляк – член-кореспондент Академії наук України Шевченко Ф.П. дали згоду взяти участь у науково-краєзнавчій конференції “Поділля в роки визвольної війни українського народу 1648 – 1654 рр.” і надіслали тези доповідей, ми вирішили установчу конференцію теж провести в цей час. 23 квітня 1992 року в пленарному режимі пройшла науково – краєзнавча конференція, напередодні 400-річчя від дня народження Б.Хмельницького. Вона була першою на Поділлі і вже відобразила процес переосмислення подій, фактів, змісту тогочасної історії. Ректор Кам’янець – Подільського педінституту професор Копилов А.О. доповів про перебіг військових дій на Поділлі, професор Степанков В.С. – про становлення козацької республіки і епоху її уряду за збереження суверенітету, різні грані епохи висвітили професор Винокур І.С., доцент Петров М.Б., дослідники Сваричевський А.В., Вітюк В.Ж., Буб’яков І.Т., Пажимська В.М., Васильєва М.С., Ройзнер Т.К., Прокопчук Т.К. та інші. З великим інтересом сприйняли учасники конференції доповіді академіка Тронька П.Т. “Увічнення пам’ятних місць, пов’язаних з історією українського козацтва” та члена кореспондента Академії наук України Шевченка Ф.П. “Міжнародне значення визвольної війни українського народу 1648 – 1654 рр.”⁷

Цього ж дня відбулася й установча конференція. Першим 55 членом Спілки посвідчення зі своїм підписом вручив Голова Правління ВСК П.Т.Тронько. Він виголосив програмну доповідь, у якій розкрив історію краєзнавчого руху в Україні, його стан та перспективи, окреслив коло пріоритетів, які мали б визначити діяльність районного осередку Спілки. Головою Дунаєвської районної організації ВСК був обраний завідуючий райвідділом освіти Прокопчук М.С., Захар’єв В.А., Сутковецький В.О., Ситар А.Й., Ревізійну комісію очолила Ройзнер Т.К.

Надалі організаційна робота була спрямована на формування краєзнавчих центрів, взаємодії. 1993 року було створено краєзнавчий сектор в Дунаєвській центральній районній бібліотеці, який скеровував краєзнавчу діяльність 67 сільських бібліотек. Цього ж 1993 року відділ освіти відкрив Станцію юних туристів – краєзнавців та Станцію юних натуралістів, які взялися за налагодження туристсько – краєзнавчої, екологічної роботи серед школярів. Намагались перетворити в центр дослідництва районний та 28 краєзнавчих громадських музеї.

Члени президії брали участь у зборах краєзнавців на місцях. Президія планувала й заснувала – звіти первинних організацій про роботу. Проводились Пленуми. 15 серпня 1995 року Дунаєвська районна Рада народних депутатів зареєструвала районну організацію Всеукраїнської спілки краєзнавців.⁸ Таким чином наша організація набула статусу юридичної особи, отримала штамп, печатку та рахунок у банку.

З метою розгортання дослідницької праці, виявлення ігуртування краєзнавчих сил розпоча-

то підготовку наступної науково – краєзнавчої конференції, яка відбулася 27 грудня 1993 року. Працівники Інституту історії України Академії наук України, правління Всеукраїнської спілки краєзнавців, Кам’янець – Подільського державного педагогічного інституту взяли цього разу більш активну участь в дискусіях. На пленарному та секційних заняттях було оголошено 66 доповідей і повідомлень, що ввійшли до збірника.⁹

Третя Дунаєвська науково – краєзнавча конференція “Дунаєвщина очима дослідників, учасників історичних подій” 19 листопада 1997 року вже збрала 107 доповідачів, більше 200 учасників. Вона знову ж проходила під егідою Інституту історії України Національної Академії наук України, Всеукраїнської спілки краєзнавців, Кам’янець – Подільського державного педінституту. З участю академіка Тронька П.Т., професора Зінчука Ю.А., професорів, доцентів ряду вузів міст Хмельницького, Кам’янця – Подільського, Львова, Вінниці.¹⁰

Районна організація надавала і надає допомогу в проведенні різноманітних заходів первинним осередкам. Наукові – краєзнавчі конференції з участю професорів Кам’янець – Подільського державного педуніверситету Баженова Л.В., Винокура І.С., Степанкова В.С., доцентів Завальнюка О.М., Петрова М.Б., Суругого А.Ф., Гавришука А. відбулися у Великому Жванчику, Михайлівцях, Лисці, Підлісному Мукарові, Іванківцях. Конференції, використовували як засіб мобілізації творчих сил, формування джерельної бази нової редакції історії населених пунктів, оприлюднення результатів дослідницької праці місцевих краєзнавців.

Районна організація взяла на себе також роль методичного центру. Засідання президії та пленуми намагаємось перетворити в школу організаційно – методичної роботи. Скажімо, пленум районної організації, що відбувся 14 вересня 1999 року розглянув стан шкільного краєзнавства і заходи щодо його удосконалення відповідно до рішень II з’їзду ВСК, а також питання організації роботи громадських музеїв. І слухання ці не були даниною формалізму, а підсумовуванням деякого досвіду, пошуком шляхів ефективного вирішення завдань.

Узагальнено досвід краєзнавчої роботи районної бібліотечної системи, Балинської первинної краєзнавчої організації. 24 червня 1997 року доробок дунаєвських краєзнавців був оприлюднений на засіданні президії Хмельницької обласної організації. 24 червня 1997 року – на всеукраїнському семінарі завідуючих краєзнавчими відділами обласних центрів туризму краєзнавства.

Головою правління районної організації підготовлено поради щодо написання історії населених пунктів, вивчення та використання в краєзнавчій роботі топонімів, члени президії Ю.В.Телячий - поради з оформлення учнівських наукових робіт, К.К., Беченко – рекомендації проведення акції “Бойовий орден, медаль у твоєму домі”.

У районі окреслились різні форми краєзнавства. До певної міри можемо говорити про археологічне дослідження краю як напрям так і форму краєзнавчої діяльності. Ще в XIX ст. Археологічну розвідку в Кривчику, на місці палеолітної стоянки, археологічні обстеження здійснював відомий подільський краєзнавець Ю.Й.Січинський. У 20 – і роки XX ст. група Кам'янецьких дослідників під керівництвом професора В.О.Гериновича обстежувала Товтри, зокрема – Кармалюкову гору. У 60-і роки цікаві знахідки, що відносяться до початку I тисячоліття здійснив малівецький учитель, археолог-аматор Лев Миколайович Куземський. 1982 – 1983 рр. археологічні розкопки в районі с.Ставище здійснювала експедиція Кам'янець – Подільського педінституту під керівництвом професора Винокура І.С. З 1990 року активні археологічні дослідження проводять члени археологічного гуртка СЮТК під керівництвом В.А.Захар'єва. За цей час розкопано гончарну майстерню кінця XVII ст. в урочищі Містисько в с.Велика Кужелеві, унікальний скіфський курган на території миньковецького лісництва, житло та господарські споруди трипільської культури біля Січинець, пам'ятки давньоруського періоду в околицях Сокільця. Археологічні розвідки, обстеження, розкопки дали матеріал для опублікування Захар'євим В.А. археологічної карти району.¹¹

Велику увагу приділяємо шкільному краєзнавству з огляду на наявний там потенціал дослідників та специфічні освітньо – виховні завдання, що вирішуються в закладах освіти. Та й у переважній більшості випадків первинні краєзнавчі організації діють у школах. Краєзнавчі заняття починаємо ще з дошкільних установ, знайомимо дошкільнят з пам'ятними місцями, людьми – творцями історії, природними об'єктами, фольклорно – етнографічними матеріалами – піснями, легендами, колядками, гаївками. Випускники дошкільних закладів завершують курс краєзнавства альбомом “Мій родовід”, складеним з участю батьків та вихователів.

У школі ці знання поглиблюються на уроках, у позаурочній роботі. Цьому сприяють оголошені міністерством освіти України, його Центром туризму й краєзнавства, правлінням Всеукраїнської спілки краєзнавців та іншими організаціями рух “Моя земля – земля моїх батьків”, експедиції “Краса і біль України”, “Мікротопоніми України”, “Сто чудес”, “Легенди рідного краю” та інші акції.

Особливо плідною є участь краєзнавців – учнів та їх наукових керівників – учителів у діяльності малої академії наук. Щороку 25 – 30 учнівських краєзнавчих досліджень розглядає районна конкурсна комісія, в середньому 15 робіт направляються до Хмельницького. Робота Вікторії Мільченко, учениці Дунаєвської середньої школи №2. про парки нашого краю та проблеми їх збереження отримала високу оцінку всеукраїнської конкурсної комісії і диплом II ступеня на міжнародному конкурсі в Стамбулі.

Координатором шкільної туристсько – краєзнавчої роботи виступає відділ освіти, його методичний кабінет. Організаторська робота ще з 50 – років покладалась на Будинок піонерів. 1982 року створено районну туристичну станцію на громадських засадах на базі Смотрицької середньої школи, яку очолювала Е.В.Рибак.

З 1993 року діє районна станція юних туристів – краєзнавців. Її роботу спочатку організовувала Т.І.Колендзян, а 1994 року директором стала В.І.Крупник. Основна форма діяльності СЮТК – гурткова робота. На перших порах діяло 20 гуртків, а ще 50 - при школах.

Районна організація Спілки всебічно підтримує музейне краєзнавство. Сьогодні в закладах освіти діє 22 музеї. 14 із них у 1997 році пройшли державну переєстрацію відповідно “Положенню про відомчу реєстрацію і переєстрацію музеїв при закладах освіти системи міністерства освіти України” і отримала статус музеїв при закладі освіти системи міністерства освіти України. Музей Леоніда Лупана репресованого п'ятикурсника Київського державного університету, поета – земляка, розпочинався завдяки пошуковій роботі в Центральному державному архіві громадських об'єднань України, збору спогадів і матеріалів у родичів, друзів, однокласників у т.ч. – киян А.І.Костенка, А.М.Шпорта. вдалося відновити біографію замученого в таборах двадцятидев'ятирічного студента – літфаківця, улюбленця П.Г.Тичини, видати збірку його творів,¹² котру поблагословив у світ О.Т.Гончар, друг Леоніда студентських часів.¹³ 1995 року, у день відзначення 80 – річчя Л.Лупана, музей був відкритий. Стрічку перерізав Д.Г.Білоус, котрий з групою київських письменників побував на ювілеї. Сьогодні музей встановлює контакти з багатьма митцями, установами, організовує пошукову роботу. Скажімо, наукові виклади члена музейної ради Надії Гончарук були оцінені на престижному конкурсі у Львові першою премією. Сьогодні музей веде підготовку літературної конференції та мистецького вечора до 85 – річчя поета.

Чимало робиться в галузі літературного краєзнавства. Відкриваються невідомі до цього часу імена, події, факти, формуються літературні студії нового покоління, створюються літературні музеї.

У перебудовні часи Дунаєвщина по – новому оцінила роль і значення Данила, Герасима та Мелетія Смотрицьких, які свого часу генерували національну ідею, відстоювали її доступними засобами освіти, літературного полемічного слова, науковими зусиллями, служінням православній церкві, що тоді ідентифікувалось з служінням Україні. 1991 року Рада Міністрів України на наше клопотання присвоїла Смотрицькій середній школі ім'я Мелетія Смотрицького. 1992 року в школі відкрито музей Смотрицьких, фасад увінчала меморіальна табличка. Ще 1979 року Смотрич відвідали учасники наукового симпозіуму, а вчений – мовознавець В.В.Німчук подарував школі факсимільне видання “Граматики слов'янської” зі

своїм науковим дослідженням. Відділ освіти 1988 року встановив премію імені Мелетія Смотрицького, якою вже відзначено 36 активних поборників рідної мови, літератури, історії. Музейні активісти здійснили кілька поїздок до Острога і Дермані – місць життя і праці Смотрицьких, видано ряд матеріалів.¹⁴ 1993 року обласна держадміністрація теж заснувала премію імені Мелетія Смотрицького і відзначає нею щорічно подвижників бібліотечної справи. Вся ця велика робота в районі та області здійснюється за ініціативою та при активній участі нашої краєзнавчої організації.

Плідну роботу в галузі краєзнавства проводить Дунаєвецька районна централізована бібліотечна система. Можна з повним правом говорити про окрему в районі галузі бібліотечного краєзнавства, тісно пов'язану з роботою районної організації Співки. У двох районних – для дорослих та дітей, 50 сільських бібліотеках, її бібліотечних пунктах сконцентровано 30111 томів краєзнавчої літератури. І найпершим обов'язком своїм бібліотекарі – краєзнавці вважають донесення цього книжкового багатства до читачів. Безпосереднім організатором роботи є краєзнавчий сектор центральної районної бібліотеки, який з часу його відкриття очолює бібліограф С.В.Олійник. У ньому налічується 3181 примірник історико – краєзнавчої літератури, розгорнуто в постійні та змінні виставки “Стефан Маковецький – природодослідник, паркознавець”, Великий Перемозі – 55.

З 1985 року при ЦРБ діє літературно – музична вітальня, яка на 1 березня 2000 року провела 125 мистецьких засідань. Це і зустрічі з академіком П.Т.Троньком, членом – кореспондентом НАН України Ф.П.Шевченком, членами правління Всеукраїнської спілки краєзнавців Г.С.Косян, А.А.Ситником (1993), з автором книги “Кам'янецькими стежками” М.Н.Магерою, круглий стіл з Героями Радянського Союзу земляками Г.К.Атаманчуком і Д.Г.Бачинським, вогник з жінками учасницями Великої Вітчизняної війни “У війни не жіноче обличчя”, вечір – зустріч “Історія і душа краю у творчості земляків – письменників, краєзнавців, композитрів” (1994) вшанування автора монографії “Бакота” – професора Кам'янець – Подільського державного педуніверситету Винокура І.С. (1995), зустріч з Е.С.Березняком – легендарним розвідником, письменником, ученим – педагогом.

Органічно з дослідницькою, популяризаторською пов'язуємо й пам'яткоохоронну роботу. Меморіальними таблицями увічнено подвиг воїнів – визволителів у Смотричі, Вихривці, воїнів – афганців – у Слобідці Рахнівській, Іванківцях, світлу пам'ять замучених у роки окупації євреїв – у Дем'яківцях, Великому Жванчику, Дунаївцях, Балині, Шатаві, Смотричі. Факт народження у Смотричі Мелетія Смотрицького, в Лисогірці байкара І.Зварника – меморіальними знаками на школах. Вже в часи незалежної України в Дунаївцях постали пам'ятники Т.Г.Шевченку, композитору В.І.Зарембі. А взагалі в районі

встановлено 184 пам'ятники, у т.ч. – 76 героям Великої Вітчизняної війни.

Нашими нестатками, відсутністю пам'яткоохоронного закону, безконтрольністю спровоковано нищення пам'ятників і пам'ятних знаків із кольорових металів. Це послужило причиною прийняття на пленумі районної організації спеціального звернення до жителів району, молоді із закликом до збереження нашої історичної пам'яті та символіки, що її увічнює.

Чітко визначившись з основними центрами й формами краєзнавства, президія районної організації Співки спрямовує роботу більш як півтисячного активу на самих актуальних напрямках. Сьогодні, поки ще живі ветерани, і коли деяким силам, з різних причин, чиняться спроби піддати девальвації подвиг батьків і дідів, намагаємось зібрати документи і свідчення періоду Великої Вітчизняної. 24 березня 1998 року урочисто розпочалася патріотична акція “Бойовий орден, медаль у твоєму домі”, яку оприлюднено на науково – краєзнавчій конференції “Дунаєвеччина очима, дослідників, учасників і свідків історичні подій” в листопаді 1997 року. В результаті тільки першого туру акції виготовлено альбоми, планшети, проведено ряд цікавих зустрічей з учасниками підпільно-партизанського руху на Дунаєвеччині.: М.Красуцький, П.С.Кучеров, В.Д.Міняйло, передали партизанські архіви, здійснили збір даних про цивільні жертви в роки фашистської окупації Дунаєвеччини, краєзнавцями ж підготовлено до “Книги скорботи України” нарис про злодіяння фашистів.¹⁶ Нині готуємо четверту Дунаєвецьку науково – краєзнавчу конференцію, щоб донести зібраний матеріал з різних питань історії краю до авторів нової редакції нарисів про населені пункти району.

За вісім років діяльності районної організації видано 25 книг, брошур, збірників. Дунаєвецькі краєзнавці беруть участь в науково – краєзнавчих конференціях міжнародного, всеукраїнського, обласного масштабів. За цей же час опубліковано 56 статей, повідомлень, тез доповідей членів нашої краєзнавчої організації.

Чимало уваги дунаєвецьким дослідникам приділяв за життя наш земляк доктор історичних наук, професор, член – кореспондент Національної Академії наук України Ф.П.Шевченко. Він приїжджав у місто дитинства – юності, брав участь у наукових заходах, консультував, ділився літературою, власне, – підтримував будь-який порух історичної думки і дії в рідному краї. Тому в школі, яку закінчив він 1930 року, оформлено музейні стени, присвячені життю і діяльності видатного історика, встановлено меморіальну дошку, в центральній районній бібліотеці влаштовано кімнату – бібліотеку із 1607 книг, переданих дунаєвчанам Розалією Карпівною Шевченко – вдовою ученого. Тут експонуються його особисті речі, документи. Районна організація встановила премію імені Ф.П.Шевченка для відзначення істориків, краєзнавців, музейників і пам'яткоохоронців, популяризаторів минулого краю,

доброчинців, які сприяють дослідженню Дунаєвччини. Перші посвідчення за 1999 рік отримали краєзнавці старшого покоління І.Т.Буб'яков, К.С.Корякіна, бібліотекарі С.В.Олійник, Т.Й.Ткач, учителька – завідуюча музейною кімнатою Ф.П.Шевченка Л.Г.Семенчик.

Гордістю районної організації краєзнавців є те, що з її рядів вийшло два кандидати наук, які успішно трудяться на ниві краєзнавства в Дунаївцях, два історики підготували до захисту

Примітки:

1. Архив Юго-Западной России. – К., 1894 ч.8.– С.336
2. Подольская легенда о Буняке // Киевская старина. – 1892.-ч.37.- С.444-445. Розповідає про половецькі вторгнення в межі Галицьких земель, які здійснював хан Боняк, за легендою розбитий біля м. Городка.
3. Про племена уличів і тиверців, що жили в Подністров'ї розповідається в “Повісті минулих літ” К.: веселка, 1982 на с.16,26,33; На основі аналізу літописів історію Поділля часів Київської Русі, татаро-монгольської присутності, у складі Великого князівства Литовського розкривають.” Очерки истории Великого княжества Литовского до половины XV ст. /К., 1876/ В.Б.АНТЖОВИЧА, “Очеркы известий о Подольской земле до 1434 г. /К. 1885/ Н.В.Молчановського; П.Н.Батюшков. Подолия. Историческое описание.- С Пб., 1891; В.К.ІУЛММАВ. Памятники старины в Подолии. - К.-Под.1901; Й.РОЛЛЕ. Оповідання Історичні; Подільські замки на Молдавському кордоні. - Краків, 1880 див. С.Маковецький. Рід Маковецьких у доли Подільського краю// Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки. - Х.: Поділля, 1999.- С.434-438.
4. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Выпуск седьмой /Под. ред. Н.И.Яворовского.- К.-П., 1895.-С.140-238, 510-514; Труды Подольского церковного историко-археологического общества/ Выпуск одиннадцатый. Под.ред. Е.Сецинского и Н.Яворовского. -К.-П., 1911.- С. 3-144.
5. ДАХмО.- Ф.Р. -6193, оп.12, спр. П-10134; П – 30340, Т.2; П – 19094. Т.І.
6. Листи з фашистської каторги. Збірник листів.- К. : Укрполітвидав, 1947.
7. Тези доповідей науково - практичної конференції “Поділля в роки визвольної війни українського народу 1648-1654 роки”. –Дунаївці, 1992. – 30 с.
8. Рішення Дунаєвської районної Ради народних депутатів №64 від 15.08.1995 р. гласить: Здійснити державну реєстрацію районної організації Всеукраїнської спілки краєзнавців. Видати спілці свідоцтво про реєстрацію об'єднання громадян”.
9. Тези доповідей республіканської наукової конференції “Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля” – Дунаївці, 1993.-150с.
10. Дунаєвщина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій. Матеріали наукової краєзнавчої конференції. –К. “Рідний край”, 1997. – 248 с.
11. Археологія Дунаєвщини /Збірник першоджерел, наукових повідомлень, тез краєзнавчих конференцій, каталог пам'яток/ /Упор. Шмакнік М.Д., Захар'єв В.А, - Х.,1992. – 59 с.
12. Леонід Лупан. Дорога у вічність /Упор. В.С.Прокопчук, Т.К.Прокопчук.- Х.,1995.
13. У своїх листах від 28 травня 1993 р. та 12 лютого 1994 р. у Дунаївці Олесь Терентійович Гончар писав: “... І ще знайте: до Поділля я не байдужий. Це засвідчено і в “Прапороносцях”, а ще раніше, в часи юності був у мене товариш з Дунаєвського району Леонід Лупан”...; “Я вітаю Вашу зацікавленість творчістю вашого талановитого земляка і бажаю, щоб Ваш благородний задум успішно реалізувався. Ви повернете Україні ще одне ім'я добра, жорстоко погублене режимом”.
14. Славетні Дунаєвщини. - Дунаївці, 1989. - С. 1-3; Віктор Прокопчук. З народних глибин. Славетні подоляни.-Х.,1991.-С.3-10; В.С.Прокопчук. Просвітителі з Поділля.- Х.,1992. – 24 С.; Подільської землі сини. - Х.: “Поділля”, 1993.-С.111-117.
15. Скарби батьківської землі /З досвіду краєзнавчої роботи Дунаєвської ЦБС/.- Х.,1994. – 14с.
16. В.Прокопчук. У пам'яті вдячних нащадків // Дунаєвський вісник.-2000.-№№7, 8, 9, 10, 11, 12.

